

## ĆWICZENIA PRAKTYCZNE Z LITURGII

„Omnis genuina formatio liturgica amplectitur non solum doctrinam, sed etiam praxim”<sup>1</sup> — od tego ogólnego stwierdzenia wychodząc, *Instructio de Institutione Liturgica in Seminariis* wnet wyjaśnia, że praktyka ta nie może ograniczyć się tylko do uczestnictwa w liturgii, ale obejmuje także współdziałanie w przygotowaniu świętej czynności (12). Już wcześniejsza, bo z 1965 roku *Instrukcja o liturgicznym wychowaniu alumnów* żądała, aby począwszy „od wstąpienia do Seminarium alumni (byli) stopniowo i odpowiednio do swojego wieku wprowadzani w święte posługiwanie, do którego powołuje ich Kościół”.<sup>2</sup> Zatem Seminarium Duchowne ma obowiązek przygotowania zarówno teoretycznego, jak i praktycznego alumnów w czasie ich studiów, najpierw do poprawnego uczestnictwa w liturgii, a następnie do spełniania tych funkcji we wspólnocie Kościoła parafialnego, jakie otrzymają przez fakt święceń kapłańskich: są to funkcje: przewodniczącego w Zgromadzeniu eucharystycznym, w Modlitwie liturgicznej i w nabożeństwach, szafarza sakramentów i sakramentaliów, poświęceń, itp.

Przygotowanie do funkcji kapłańskich musi być prowadzone stopniami i opierać się na teoretycznych wiadomościach już nabytych z różnych dziedzin liturgii. Szczegółowe wymagania, jakie stawiała już 15 lat temu *Instrukcja o liturgicznym wychowaniu alumnów* pod adresem Seminarium, dotyczyły przygotowania kleryków do funkcji komentatora, nauczania ich przygotowania całego nabożeństwa parafialnego (katecheza liturgiczna, pouczenia wynikające z czytań mszalnych, śpiewy odpowiednie do Mszy św., ćwiczenie lektorów, kantorów, psalterzystów i innych usługujących przy Mszy św.), udzielania sakramentów św., przewodniczenia w liturgii zmarłych, a także ukazania im możliwości łączenia różnych pasterskich zadań z liturgią (47—50). Wysoką rangę w Seminarium, według powyższej Instrukcji, powinna mieć muzyka i śpiew sakralny, a to dlatego, „ponieważ jakiegokolwiek liturgiczne wychowanie, które zaniedbuje śpiew sakralny, z konieczności będzie niedoskonałe” (51). Ze sztuki sakralnej liturgistę szczególnie interesować powinna funkcjonalność wnętrza kościelnego, odpowiednia lokalizacja ołtarza, liturgii słowa, krzyża, świec, krzeseł dla celebransa i usługujących, naczynia i księgi liturgiczne (por. Instrukcja 1965, nr 63; KL 122—128; IS 90—99).

<sup>1</sup> Sacra Congregatio pro Institutione Catholica, *Instructio de Institutione Liturgica in Seminariis*, Romae 1979, nr 2 (skrót: Instrukcja 1979).

<sup>2</sup> Święta Kongregacja dla Seminariorów i Uniwersytetów, *Instrukcja o Liturgicznym Wychowaniu Alumnów* (25 XII 1965), nr 44, w: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne* (za okres: styczeń 1963 — czerwiec 1967 r.), z. 3, Warszawa 1969, s. 195—196 (skrót: Instrukcja 1965).

Instrukcja z roku 1979 i dołączony do niej *Elenchus quaestionum quae in Institutione Liturgica alumnorum Seminarii tractandae videntur*, wśród zagadnień liturgicznych, które powinny być w Seminarium należycie potraktowane, na pierwszym miejscu stawia Mszę św. i kult eucharystyczny, następnie znajdują się pozostałe sakramenty święte i sakramentalia, a w końcu uświęcenie czasu (niedziela, rok liturgiczny, liturgiczna modlitwa dnia). Trzymając się tego właśnie podziału omówione zostaną praktyczne ćwiczenia, przez jakie powinien przejść alumn w ciągu sześciu lat pobytu w Seminarium Duchownym.

## I. MSZA ŚW. I KULT EUCHARYSTII

W zgromadzeniu eucharystycznym kapłan spełnia funkcję główną, przewodniczącego. On jest odpowiedzialny za należyte przygotowanie i przebieg całej akcji liturgicznej. Włożenie tak wielkiej odpowiedzialności na alumna już w dniu święceń nakłada na Seminarium obowiązek odpowiedniego przygotowania go do spełniania tej funkcji. Musi on zatem, oprócz teoretycznego przygotowania, praktycznie stopniowo przejść przez to wszystko, od czego uzależnione jest godne, czytelne i owocne dla niego i wiernych sprawowanie Najświętszej Ofiary. Trud ćwiczeń nie będzie mu ciężarem, jeśli ktoś mu uświadomi już na pierwszych liturgicznych spotkaniach fakt, że Kościół dzieli się z nim swoją wielką troską o świadomy, pobożny i czynny udział wiernych we Mszy św., bo od tego uzależnione jest coraz doskonalsze zjednoczenie ich z Bogiem i wzajemnie między sobą, czyli miłość Boga i bliźniego, a więc istota ich chrześcijańskiego życia (por. KL 48).

Cwiczenia wprowadzające do dobrego przeżywania Najświętszej Ofiary winny być prowadzone stopniowo i progresywnie.

1. Na roku I i II ćwiczenia te powinny dotyczyć zagadnień elementarnych z liturgii Mszy św. i kultu eucharystycznego. Będzie to najpierw ćwiczenie postaw liturgicznych: stanie, klęczenie i siedzenie.<sup>3</sup> Każda z tych postaw coś wyraża, jest pełna treści i źle byłoby, gdyby w odbiorze alumna pozostawała tylko pustym znakiem, ciałem bez duszy, formą bez treści. Uczenie poprawnej postawy stojącej nie będzie miało nic z musztry, o ile alumn zostanie pouczony o tym, że przyjmując tę postawę staje przed Bogiem, by wyrazić Mu swój szacunek i cześć, a równocześnie gotowość na pełnienie Jego woli, aby objawić swoją radość i wdzięczność za wyzwolenie z niewoli grzechu i wreszcie by pokazać, że wierzy w powtórne przyjście Chrystusa

<sup>3</sup> F. Blachnicki, *Liturgia jako zbawczy dialog*, w: *Liturgika ogólna*, praca zbiorowa pod red. F. Blachnickiego, Z. Bernata, F. Greniuka i inn., Lublin 1973, s. 117—122.

i czuwając tego oczekuje. Poprawność w klęczeniu i w przyklękaniu będzie możliwa do wyegzekwowania, o ile same ćwiczenia będą poparte wyjaśnieniem sensu, jaki ma klęczenie przed Bogiem: wyrażenie swej małości i grzeszności, a także adoracja. Wreszcie kleryk przyjmując postawę siedzącą musi wiedzieć, że przyjmuje ją dla słuchania i rozważania Słowa Bożego.

Do podstawowych ćwiczeń z zakresu liturgii Mszy św. należy także ćwiczenie gestów, którymi wyrażamy swój stosunek do Boga. Gesty niedbałe i mechanicznie wykonywane świadczą o formalizmie, braku wiary i odbierają liturgii jej piękno, którym winna przemawiać do człowieka. Ze wszystkich gestów może najbardziej lekceważone są skłony głowy. A *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* nakazuje wyraźnie czynić „pochylenie głowy... na imię Jezusa, Matki Najświętszej oraz świętego, o którym odprawia się Msza św.”<sup>4</sup> Nie ma chyba możliwości wprowadzenia w życie tego postulatów jak tylko przez systematyczne ćwiczenie tego gestu w modlitwie indywidualnej. Inne gesty do ćwiczenia już od pierwszego roku pobytu w Seminarium, to: bicie się w piersi (znak żalu i pokory), składanie rąk (oddanie się Bogu), znak krzyża świętego (znaczenie krzyżykiem czoła, ust i piersi i wielki znak krzyża).

Oprócz gestów i przyjmowania odpowiednich postaw ciała Konstytucja o Liturgii żąda, aby „celem wzmożenia czynnego uczestnictwa... pobudzać wiernych do wykonywania aklamacji, odpowiedzi, psalmów, antyfon, pieśni” (KL 30). Rzecz oczywista, że przede wszystkim alumni muszą przejść przez odpowiednie ćwiczenia z tej dziedziny. Po szczegółowym wyjaśnieniu podanym przez prowadzącego zajęcia, opanowują pamięciowo wszystkie mszalne aklamacje i odpowiedzi. Z pieśni mszalnych natomiast uczą się na pamięć kilka pieśni dziękczynnych i procesyjnych (na Wejście, Przygotowanie darów i Komunię św.) na okres zwykły, na Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post i Wielkanoc (przynajmniej po dwie zwrotki)<sup>5</sup>. Równocześnie na piśmie przedkładają opracowania na temat poszczególnych pieśni, w których uwzględniają: autora pieśni, czas jej powstania, treść i ukierunkowanie.

Już od I roku począwszy alumni są przygotowywani do uczestniczenia we Mszy św. w języku łacińskim (raz w tygodniu wszyscy w takiej Mszy św. uczestniczą).

<sup>4</sup> Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego (*Missale Romanum*, editio typica 1970), nr 234 a, w: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. VI, z. 2, Warszawa 1975, s. 185—349 (skrót: WOMRz 1970).

<sup>5</sup> Przez pieśni mszalne należy rozumieć przede wszystkim zbiór pieśni wprowadzonych 20 VI 1969 r. przez Konferencję Episkopatu Polski (zob. „Kronika Diecezji Przemyskiej” 56 (1970) z. 1, s. 1—17), poszerzony o inne odpowiadające wymogom, jakie stawia się pieśni na Wejście, na Przygotowanie darów, na Komunię św. i na dziękczynienie po Komunii św.

Wielkim problemem dla młodych ludzi po wstąpieniu do Seminarium jest cisza. Tymczasem z ciszy zrezygnować nie wolno, bo nie może Seminarium zrezygnować z przygotowania swoich wychowanków do poprawnego sprawowania Mszy św., która w wielu miejscach ma oazy ciszy (WOMRz, 23). Wychowanie do ciszy dzisiaj nie jest łatwe, a bez ćwiczenia się w przeżywaniu różnych momentów ciszy prawie niemożliwe. Niezwykle aktywnemu współczesnemu człowiekowi wydaje się, że cisza to pustka, beczynność i nuda; nie znając treści, jaką należy wypełnić momenty ciszy, lęka się ich i ucieka przed nimi.<sup>6</sup> Rozpocząć należy ćwiczenia od odkrywania treści, jaką mają różne momenty ciszy w górach, w lesie, nad morzem, w autobusie, przy ognisku, itp. Żądać trzeba od poszczególnych studentów krótkich opracowań na temat przeżywania przez nich ciszy w tych właśnie okolicznościach. Od tego przechodzimy do wyjaśniania ciszy we Mszy św., a jako sprawdzian teoretycznego opanowania zagadnienia zadajemy wypracowanie na temat: „Treść mszalnych momentów ciszy”, z tym, że każdy alumn otrzymuje do opracowania inny dzień np. Wielkiego Postu, Adwentu, okresu wielkanocnego czy okresu zwykłego.

2. Wraz z przyjęciem sutanny (w Przemyślu na II roku), alumni zwykle biorą na siebie obowiązki ministrantów, a przez to nawiązują już bliższy kontakt z ołtarzem i Najświętszą Ofiarą.

Po obłóczynach klerycy sprawują również funkcję turyferariusza. Mający spełniać tę funkcję muszą najpierw poznać znaczenie kadzidła w liturgii, a następnie jego wykorzystanie we Mszy św. (samo niesienie kadzielnicy, sposób okadzania, ilość okadzeń) i w kulcie eucharystycznym.

3. Przyjęcie posługi lektorów (zwykle na III roku studiów), łączy się z już uprzednimi ćwiczeniami z zakresu podejścia do słowa i posługiwania słowu.

Punktem wyjścia jest nauczanie słuchania drugiego człowieka (w rozmowie nie przerywać innym, słuchać do końca wykładu, przemówienia, referatu, słuchać refleksyjnie i krytycznie). Następnie uczymy szacunku dla swojego słowa (nie wypowiadać pustych słów, bez pokrycia, nie mówić tylko dla mówienia, dotrzymywać obietnic, przysięczeń, słubów).

Ze słowa ludzkiego przechodzimy do Słowa Bożego. Tutaj, na ćwiczeniach, należy najpierw zaznajomić alumnów z lekcjonarzem, rozkładem czytań i możliwościami doboru w różnych okolicznościach, związkiem psalmu responsoryjnego z czytaniem. Uczenie szacunku dla Słowa Bożego rozpoczynamy od tego, że sami z największym uszanowaniem odnosimy się do Pisma św. i ksiąg liturgicznych, a także w codziennej praktyce wymagamy tego od innych, szczegól-

<sup>6</sup> W. Głowa, *Oazy ciszy we Mszy św. a życie chrześcijańskie*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” 63 (1977) z. 1, s. 18—24.

nie posługujących we Mszy św. ministrantów i lektorów. Lektorzy od dnia przyjęcia swojej posługi słowa zaprowadzają notes o tytule „Boże wezwanie”, w którym codziennie zapisują odczytany z liturgii słowa skierowany do nich Boży apel. Dokładnie zapoznają się nie tylko z mszalną liturgią słowa, ale także poznają układ innych nabożeństw z Pismem św.: Nabożeństwa Słowa Bożego, Godziny biblijnej, Kręgu biblijnego, dzielenia się ewangelią, ewangelicznej rewizji życia.

Ponieważ do liturgii Słowa należą nie tylko czytania, ale także psalm responsoryjny, Alleluja, werśet przed ewangelią, modlitwa powszechna — lektor musi praktycznie opanować te śpiewy i to w kilku melodiach, aby z jednej strony wprowadzić urozmaicenie, a z drugiej, by te melodie odpowiadały różnym okresom liturgicznym czy świętom.

Do pamięciowego opanowania lektorzy mają: Obrzędy wstępne ze Mszy św., *Chwała na wysokości Bogu*, *Wierzę* i kilka pieśni na Wejście z różnych okresów roku kościelnego (o każdej z nich piszą wypracowanie jak alumni roku I i II). A w formie codziennej praktyki w roku akademickim przygotowują do Mszy św. kolejno Modlitwę powszechną.

Lektor otrzymuje w końcu do wykonania pewne zadania także na wakacje. Najpierw spełnia swoją funkcję w niedziele i święta we Mszy św., w której uczestniczy, a w dniu powszednim na Mszy św. głównej. To z kolei łączy się z pewnymi wymaganiami pod jego adresem:

- z tekstem musi zapoznać się już w dniu poprzednim,
- w „Dzienniku lektora” wpisuje główną myśl czytań biblijnych.

Oprócz tego ma obowiązek zorganizować przynajmniej cztery spotkania z miejscowymi lektorami, z których pisze krótkie sprawozdanie. Spotkania te prowadzi na wzór Godziny ministranckiej, a tematykę bierze z Programu formacji lektorów.<sup>7</sup>

4. Akolici (rok IV) jak zaznacza ryt „Ustanowienia akolitów” powinni starać się „głębiej przeżywać Ofiarę eucharystyczną i na jej wzór kształtować własne życie... aby codziennie przez Jezusa Chrystusa składali siebie w ofierze”.<sup>8</sup>

Od strony praktycznej szczególnie powinni być zainteresowani przygotowaniem darów, konsekracją i modlitwą po niej, w której jest ofiarowanie Bogu Niepokalanej Hostii, a także Komunia św., będącą odpowiedzią Boga na procesję z darami ofiarnymi. Modlitwy mszalne związane z tymi obrzędami oponowują na pamięć (obrzęd

<sup>7</sup> W. Głowa, *Ceremoniał Ministrancki*, Przemysł 1977, s. 84—86.

<sup>8</sup> *Posługi i święcenia*. Ustanowienie lektorów i akolitów i przyjęcie kandydatów do diakonatu i kapłaństwa oraz obrzędy święceń diakonów, kapłanów i biskupa, Warszawa 1977, s. 9.

Komunii św. począwszy od *Ojciec nasz*). Na ćwiczeniach akolici czytają teksty źródłowe o Mszy św. (z patrystyki, z Sakramentarzy, z Magisterium Kościoła, z prawodawstwa diecezjalnego, z mszałów diecezjalnych), zapoznają się z formularzem Mszy św. w obrządku wschodnim, a później uczestniczą we Mszy św. grecko-katolickiej (por. Instrukcja 1979, nr 31). Ćwiczą też praktycznie prawidłowe spełnianie swoich funkcji liturgicznych zarówno w kaplicy seminaryjnej, jak i w katedrze. Pozostałe zadania dla alumnów akolitów, to przygotowanie przez cały rok tygodnia liturgicznego (kalendarz, formularz mszalny z sensownym dobraniem Modlitwy eucharystycznej, czytań i pieśni, nabożeństwo popołudniowe) i opracowania jednego w tygodniu nabożeństwa eucharystycznego. Z pieśni mszalnych akolici przyswajają sobie znowu po kilka na różne okresy roku liturgicznego do śpiewania na Przygotowanie darów i Komunię św. oraz kilka Kantyków dziękczynnych po Komunii św., opracowując je według podanego klucza.

Wiele zadań do spełnienia otrzymują także akolici na wakacje:

— opracowują samodzielnie i wygłaszają komentarze na Mszach św. dla dorosłych i dzieci we wszystkie niedziele objęte praktyką wakacyjną,

— pełnią funkcję lektorów, kantorów, akolitów w czasie głównej Mszy św. w dni powszednie,

— codziennie zapisują przewodnią myśl czytań mszalnych w dzienniku praktyki,

— biorą czynny udział w nabożeństwie (Nieszpory, Godziny biblijne, Nabożeństwo III Zakonu, Zmiana tajemnic różańcowych, itp.),

— opracowują na piśmie Godzinę biblijną, którą mogą według uznania miejscowego proboszcza przeprowadzić w kościele,

— asystują przy udzielaniu Sakramentów św. (chrzest, sakrament chorych, małżeństwo),

— uczestniczą w pogrzebach,

— przygotowują wraz z organistą pieśni na niedzielne Msze św. i wykaz tych pieśni wraz z ich opracowaniem dołączają do dziennika praktyki,

— raz w tygodniu przeprowadzają spotkanie z ministrantami, scholą parafialną i lektorami; tematy spotkań podaje ks. opiekun, a dyspozycje z przeprowadzonych spotkań dołączają do dziennika praktyki liturgicznej.

Akolici przyjmując swoją posługę słyszeli skierowane do nich m. in. takie słowa: „...otaczajcie szczerą miłością Ciało Mistyczne Chrystusa, czyli lud Boży, zwłaszcza słabych i chorych...”<sup>9</sup>, stąd też, wła-

<sup>9</sup> Tamże, s. 9.

czają się w akcję charytatywną w ciągu roku akademickiego (odwiedzają opuszczonych chorych w ich domach, wykonują im różne prace, dają możliwość przeżycia rekolekcji dla chorych, odwiedzają chorych w Zakładach Opieki, urządzają im koncerty pieśni religijnej, opłatek, św. Mikołaja, itp.), a na wakacjach, w ramach swojej praktyki, mają odwiedzić chorych i opuszczonych starców (po uprzednim uzgodnieniu z miejscowym duszpasterzem), zrobić wykaz chorych w parafii, o ile taki nie istnieje, pomóc w zorganizowaniu Mszy św. dla starszych i chorych.

5. Alumn pozostaje a kolitą aż do przyjęcia diakonatu, stąd też na V roku studiów, jeszcze bardziej zbliża się do Mszy św. i Najświętszego Sakramentu, przez odpowiednie ćwiczenia z tej dziedziny. Najpierw klerycy uczą się odczytywać należycie symbole, takie jak: światło, chleb, wino, woda i piszą na ten temat swoje wypracowania.

Do ich obowiązków teraz, należy także pisanie komentarzy na wszystkie niedziele roku i odczytywanie ich w czasie Mszy św. koncelebrowanej przez księży przełożonych z udziałem całej wspólnoty seminaryjnej i wiernych w katedrze, a także pisanie komentarzy na wszystkie czwartki w roku i odczytywanie ich podczas koncelebracji eucharystycznej księży przełożonych w kaplicy seminaryjnej, z udziałem tylko kleryków (formularz, gdy rubryki na to pozwalają: O Chrystusie Najwyższym Kapłanie, O Najświętszym Sakramencie, O powołania kapłańskie i zakonne). Oprócz tego powiększają sobie zakres wyuczonych na pamięć pieśni mszalnych na różne okresy roku.

Wiedząc z wykładów, że nawiedzenie Najświętszego Sakramentu powinno mieć swój związek ze Mszą św., winno być przedłużonym dziekczynieniem po Komunii św. i przygotowaniem do Komunii św. w dniu następnym, alumni opracowują temat: „Moje nawiedzenie Najświętszego Sakramentu dnia...”; każdy z nich otrzymuje do opracowania inny dzień roku kościelnego, by mógł uwzględnić czytania biblijne.

Praktycznie też poznają sposób przeprowadzania wystawienia Najśw. Sakramentu i udzielenia błogosławieństwa, przebieg procesji eucharystycznej, procesji na Boże Ciało, czterdziestogodzinnego nabożeństwa, itp. Podobnie jak w roku ubiegłym, na kursie V włączają się w akcję charytatywną w ciągu roku akademickiego i odbywają praktykę wakacyjną z tym samym zakresem obowiązków jak na ubiegłych wakacjach.

6. Na VI roku alumni ćwiczą i przyswajają sobie już cały obrzęd Mszy św. z ludem, bez udziału ludu i koncelebracji eucharystycznej. Pamięciowo opanowują II Modlitwę eucharystyczną, z pieśni „Ciebie Boga wychwalamy”, kilka pieśni o Najświętszym Sakramencie i tyle najnowszych pieśni ewangelicznych (do śpiewania po Mszy św.). Po-

nadto, z racji wyjazdu na parafie z kazaniem powołaniowymi, przygotowują komentarz liturgiczny i modlitwę powszechną na te niedziele, w które głoszą Słowo Boże.

## II. SAKRAMENTY ŚWIĘTE I SAKRAMENTALIA

Oprócz Eucharystii, spośród sakramentów, klerycy najbardziej zainteresowani są sakramentem pokuty i kapłaństwem.

1. Sakramentowi pokuty, który praktykowany jest w Seminarium co tydzień, grozi spowszednienie i sformalizowanie. Trzeba więc zrobić wszystko, aby klerycy już od pierwszych dni pobytu w Seminarium patrzyli na ten sakrament jako na swoje osobowe spotkanie z miłosiernym Bogiem i żeby był on dla nich źródłem łaski, a nie tylko zabiegiem psychologicznym czy bezdusznym obrzędem<sup>10</sup>.

Ćwiczenia rozpoczynamy od rzeczy podstawowych, a mianowicie od omówienia warunków pokuty, posługując się znaną przypowieścią o synu marnotrawnym. Sprawdzianem opanowania tego zagadnienia będą wypracowania na temat każdego z warunków pokuty; po prostu mają uczestnicy ćwiczeń znaleźć przykłady z literatury, z teatru, filmu albo z życia ilustrujące dobry lub zły rachunek sumienia, żal za grzechy, itd.

Następnie wykorzystując różne dostępne już formularze rachunków sumienia dla dzieci, dla młodzieży i dla starszych<sup>11</sup>, zapoznajemy praktycznie alumnów z tym tak ważnym warunkiem Bożego miłosierdzia. A później na podstawie tych analiz i teoretycznych uwag każdy z uczestników opracowuje schemat rachunku sumienia dla alumna, lekarza, nauczyciela, itp. Podobnie szczegółowo analizujemy na ćwiczeniach opracowane już nabożeństwa pokutne<sup>12</sup>, by znowu uwieńczeniem tej wspólnej pracy było samodzielne, przygotowane na piśmie, nabożeństwo pokutne dla dzieci, dla młodzieży i dla dorosłych. Wreszcie na ćwiczeniach klerycy poznają dokładnie obecny obrzęd pokuty.

Gdy już wszyscy przejdą ćwiczenia dotyczące spraw aktualnych z zakresu pokuty, następują z kolei ćwiczenia pogłębiające; polega-

<sup>10</sup> Instrukcja 1979, nr 36; por. *Rituale Romanum... Ordo paenitentiae*, Praenotanda, nr 7.

<sup>11</sup> Formularze rachunków sumienia można znaleźć w: *Metanoëite*, praca zbiorowa pod red. B. Mokrzyckiego, Kraków 1975, s. 570—610; *Służba Boża w życiu parafii*, Gorzów—Warszawa 1976, s. 282—287; „Msza święta”, 1974, nr 5, s. 118—119; nr 7—8, s. 177—179; nr 10, s. 234—236; „Katecheta” 18 (1974) nr 1, s. 32 n.

<sup>12</sup> Zobacz: *Metanoëite*, dz. cyt., s. 481—559; *Służba Boża w życiu parafii*, dz. cyt., s. 275—282; „Concilium”, 1971 r., s. 67—77; „Collectanea Theologica” 45 (1975) z. 2, s. 103—104.



ją one na czytaniu tekstów źródłowych dotyczących zarówno samego obrzędu tego sakramentu, jak i różnych praktyk pokutnych<sup>13</sup>. Z dawnych modlitewników analizie podlegają rachunki sumienia oraz modlitwy przed i po spowiedzi. W końcu zapoznać należy alumnów od strony praktycznej z nową formą sakramentu powrotu do Boga, ukazując także nowe akcenty położone w odnowie wspomnianego sakramentu<sup>14</sup>.

2. Przygotowanie do sakramentu kapłaństwa należy rozpocząć od zapoznania alumnów z najnowszymi dokumentami Stolicy Apostolskiej dotyczącymi tego sakramentu: Konstytucja Apostolska *Pontificalis Romani* (18 VI 1968), motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem* (18 VI 1967), *Ad pascendum* i *Ministeria quaedam* (15 VIII 1972)<sup>15</sup>. Po takim wprowadzeniu ukazujemy diakonat i kapłaństwo od strony obrzędowej, wyjaśniając odpowiednie modlitwy i sens różnych czynności zarówno konsekrującego biskupa, jak i tych, którzy przyjmują święcenia. Nie trzeba chyba wspominać o konieczności wypracowania na ćwiczeniach dobrego komentarza i wykorzystania go następnie w liturgii święceń, aby uczestniczący w niej wierni, mogli mieć religijne przeżycie, a nie nudę z powodu niezrozumiałych obrzędów i w dodatku powielanych przez wielką liczbę święconych. Zarówno do święceń diakonatu, jak i prezbiteratu trzeba przygotować całą społeczność seminaryjną (Instrukcja 1979, nr 40). Natomiast z obrzędami posług lektora i akolity zapoznujemy tylko bezpośrednio zainteresowanych alumnów, z tym że całe Seminarium towarzyszy im swoją obecnością i modlitwą. Ci, którzy mają przyjąć posługę lektorów i akolitów, poznają na ćwiczeniach nie tylko sam ryt, ale także związane z tymi posługami obowiązki do wyko-

<sup>13</sup> *Pasterz Hermasa* (I—II w.), F. X. Funk, *Opera Patrum Apostolicorum*, Tubungae 1911, I, 334—356; Tertulian, *De penitentia*, PL I, 1223—1248; Ambroży, *De poenitentia*, PL XVI, 485—546; *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* 7, 19—88; Augustyn, *Wyznania*, Warszawa 1955; Cyryl Jerozolimski, *Druga katecheza*, PG XXXIII, 381—408; *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* 9, 37—47; Jan Chryzostom, *Dziewięć homilii o pokucie*, PG XLIX, 277—384; Jan Kasjan, *Collationes Patrum*, PL XLIX 1149 n.; zob. A. Młotek, *Nawrócenie i pokuta w nauczaniu Ojców Kościoła*, „Homo Dei” 43 (1974) nr 2. O porządkach pokutnych (*Ordines poenitentiales*) zob. W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych*, cz. 2, Lublin 1964, s. 29—45. Na temat ksiąg pokutnych, zob. G. Le Bras, *Penitentiels*, w: *DThe XII*, 1160—1179.

<sup>14</sup> S. Czerwik, *Odnowiona liturgia Sakramentu pokuty w świetle „Ordo Paenitentiae”*, RBL 29 (1976) z. 2—3, s. 134—147.

<sup>15</sup> Polski przekład „Obrzędów święceń diakonów, kapłanów i biskupów”, a także przekład „Ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i kapłaństwa” wraz z tekstem „Zobowiązania do zachowania świętego celibatu”, zostały wydane przez Kurię Metropolitalną Warszawską w r. 1977 pt. „Posługi i święcenia. Ustanowienie lektorów i akolitów i przyjęcie kandydatów do diakonatu i kapłaństwa oraz Obrzędy święceń diakonów, kapłanów i biskupa”.

nywania zarówno w ciągu roku akademickiego, jak i na wakacjach (por. Instrukcja 1979, nr 38).

Przyjęcie stroju duchownego jest dla alumna wielkim wydarzeniem. W Seminarium przemyskim od długich już lat klerycy otrzymują sutannę w wigilię Niepokalanego Poczęcia NMP, i cała społeczność przygotowuje się do tego domowego święta uroczystą nowenną. Ćwiczenia z klerykami mającymi przyjąć sutannę dotyczą samej strony obrzędowej oraz mają ukazać sens stroju duchownego, jego wymowę i obowiązki stąd wypływające<sup>16</sup>.

Alumni z rąk biskupa otrzymują posługi i święcenia, a następnie stają się jego współpracownikami, dlatego na ćwiczeniach powinni zapoznać się z rytmem konsekracji biskupa. A ponieważ niektórzy z nich będą pracować w parafiach, gdzie część wiernych stanowią greko-katolicy czy prawosławni, stąd poznają praktycznie także obrzędy ich święceń.

Pozostałe godziny ćwiczeń wypełnia czytanie tekstów źródłowych dotyczących kapłaństwa i wiodących do niego stopni pośrednich, a także czytanie opisów konsekracji biskupa, święceń kapłańskich, obłóczyn — słowem — wszystkiego, co związane jest z kapłaństwem, a dotyczy Kościoła diecezjalnego. Jako tematy do wypracowania dla poszczególnych roczników są: opisy święceń diakonatu, kapłańskich, obłóczyn, przyjęcie posługi lektora i akolity w bieżącym roku akademickim.

3. Z pozostałych sakramentów na ćwiczeniach należy omówić sam obrzęd, wymowę znaków, teksty modlitw i czytań (możliwości doboru) oraz zobowiązania. Ponadto w zależności od możliwości czasowych sięgamy do tekstów źródłowych, postanowień Synodów diecezjalnych czy do opisu zwyczajów związanych z udzielaniem poszczególnych sakramentów. Alumni w swoich wypracowaniach uwzględniają następujące tematy: mój chrzest według relacji rodziców i chrzestnych, moje bierzmowanie, dzień I Spowiedzi i Komunii św., sakrament małżeństwa w mojej parafii, namaszczenie chorych.

4. Śluby zakonne, konsekracja dziewic. Każdy alumna, w ciągu sześcioletniego pobytu w Seminarium Duchownym, uczestniczy przynajmniej jeden raz w składaniu ślubów zakonnych, po uprzednim przygotowaniu do tego obrzędu na ćwiczeniach z liturgiki.

5. Pogrzeb. Przygotowanie do udziału w pogrzebie chrześcijańskim rozpoczynamy od zapoznania się z proponowanym przez odnowiony rytuał: nabożeństwem przy zmarłym, potrójną formą pogrzebu dorosłych i z obrzędem pogrzebu dzieci<sup>17</sup>. Zwraca się przy

<sup>16</sup> K. Górski, *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978, s. 132—135.

<sup>17</sup> *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1977.

tym szczególną uwagę na nowe postanowienia czy zalecenia: umieszczenie Paschału przy trumnie, Ewangelii lub Pisma św. na trumnie, pokropienie i okadzenie bez obchodzenia trumny, zachęta do licznej Komunii św. Następnie przychodzi analiza treści modlitw, a także zaznajomienie się z ogromnym bogactwem czytań biblijnych. W oparciu o najstarsze modlitewniki poznajemy dawne nabożeństwa za zmarłych, pieśni, modlitwy.

Do opracowania alumni otrzymują tematy:

- obrzęd pogrzebu w rodzinnej parafii,
- nabożeństwo przy zmarłym obecnie i w relacji najstarszego parafianina,
- najstarsze pieśni za zmarłych (używane i już wyszłe z użycia),
- charakterystyczne napisy na grobowcach znajdujących się na parafialnym cmentarzu i napisy proponowane przeze mnie.

Większą trudność przedstawia zadanie z zakresu czytań biblijnych. Chodzi w nim o dobór czytań według pewnych tematów. Pierwszą grupę mają stanowić czytania uwzględniające okoliczności życia i śmierci zmarłego, np. czytania na pogrzebie kapłana, zakonika, ojca i matki, wychowawcy, dobroczyńców, apostołów świętych, itp.; natomiast w drugiej grupie powinny się znaleźć czytania mówiące o pewnych tematach teologicznych: czym jest śmierć, zmartwychwstanie, co daje chrzest, konieczność wiary, konieczność praktykowania miłości Boga i bliźniego, czym jest życie ziemskie, rola krzyża i cierpienia, na nawrócenie nigdy nie jest za późno, miłosierdzie Chrystusa jest fundamentem naszej nadziei.

### III. UŚWIĘCENIE CZASU:

#### NIEDZIELA, ROK LITURGICZNY, BREWIARZ

Ćwiczenia liturgiczne z zakresu „uświęcenia czasu” mają za zadanie przygotować alumnów do uczynienia z brewiarza prawdziwej modlitwy, do prawdziwie chrześcijańskiego przeżywania niedzieli i świąt roku kościelnego. Ogromnie ważne jest, by alumni w czasie swego pobytu w Seminarium nauczyli się, jak należy poprawnie przeżywać niedziele, okresy liturgiczne i święta; bowiem sposób przeżywania tutaj roku liturgicznego będzie dla nich wzorem w ich pracy duszpasterskiej i w życiu osobistym (por. Instrukcja 1979, nr 33).

1. Wśród wszystkich dni roku kościelnego specyficzne miejsce ma niedziela, dzień Pański, najstarszy i pierwszy dzień świąteczny, który wywodzi się od Zmartwychwstania Pańskiego (KL 106). Stąd też i dla seminarzystów niedziela ma być szczególnym dniem kultu, pierwszym świętem wśród świąt, jakby podstawą czy pierwocinami wszelkiego świętowania (por. Instrukcja 1979, nr 32).

Największym bogactwem, jakie niedziela oferuje chrześcijaninowi, jest obficie zastawiony stół Bożego Słowa i dlatego alumni muszą poznać sposoby ubogacania tym darem innych. Kryzys świętowania niedzielnego, objawiający się przede wszystkim w zwiększającej się absencji na niedzielnej Mszy św.<sup>18</sup>, ma swoje źródło między innymi także w niedbałym sprawowaniu liturgii niedzielnej przez kapłana (imprówizowana homilia, stereotypowa modlitwa powszechna bez wyczucia aktualnych potrzeb parafii, brak lektorów, kantorów, itp.). Seminarium musi przygotować swoich alumnów do pracy z zespołem nad przygotowaniem niedzielnej Służby Bożej. Służą temu tzw. „wigilie niedzielne”. Jest to zespołowa praca nad tekstem biblijnym z najbliższej niedzieli, prowadzona w sobotni wieczór na czytaniu duchownym. Cała społeczność seminaryjna jest podzielona na grupy, którym przewodniczą alumni roku VI. Oni też przygotowują komentarz biblijny do poszczególnych tekstów, ukazując główną myśl i powiązanie ze sobą czytań niedzielnych. Oprócz tego w takim jednym z zespołów (za każdym razem w innym) znajdują się alumni, którzy już wcześniej przygotowali na tę niedzielę: komentarz mszalny, modlitwę powszechną i pieśni mszalne. W odpowiednim czasie przedstawiają te swoje propozycje ogółowi, słuchają ich uwag i ewentualnie dokonują korekcji. Uczestniczy tu także przełożony mający w niedzielę głosić homilię na Mszy św., w której bierze udział społeczność seminaryjna i wierni, w katedrze (inni przełożeni także mogą brać udział w wigilii niedzielnej). Wspomniana „wigilia niedzielna” jest przeprowadzana w formie kręgu biblijnego: wszyscy siedzą dookoła stołu nakrytego białym obrusem, na którym leży księga Ewangelii i płonie świeca. Sam zaś przebieg wygląda następująco:

— wszyscy uczestnicy stoją i robią znak krzyża św., po czym przewodniczący odmawia modlitwę do Ducha Św. „O Duchu Święty, duszo mej duszy, uwielbiam Ciebie, oświecaj mnie, prowadź mnie, umacniaj, pocieszaj i pouczaj co mam czynić, rozkazuj mi. Poddaję się chętnie wszystkiemu, czego ode mnie zażadasz, pragnę wszystko przyjąć, co na mnie dopuścisz, daj mi tylko poznać Twoją świętą wolę” (kard. Mercier),

— odczytanie tekstów biblijnych z niedzieli z zachowaniem między czytaniem chwili ciszy,

— komentarz biblijny do poszczególnych tekstów, przeprowadzony przez przewodniczącą (komentarz ten jest wprawdzie sprawdzony przez przełożonego odpowiadającego za życie liturgiczne w Seminarium),

<sup>18</sup> W. Piwowarski, *Religijność miejska w dwudziestolecie powojennym w Polsce*, „Znak” 18 (1966) s. 302—303; Tenże, *Wpływ uprzemysłowienia na tradycyjną religijność polską*, „Collectanea Theologica” 48 (1978) z. 1, s. 16—18.

— odpowiedź na Boże wezwanie w formie modlitwy: dziękczynienie, uwielbienie Boga, przeproszenie, prośba — przewodniczący zapisuje prośbę w formie intencji do modlitwy powszechnej, chwila ciszy na zastanowienie się nad odpowiedzią na dzisiejsze Boże wezwanie, w najbliższym tygodniu,

— w tym zespole, w którym na „wigilii niedzielnej” uczestniczą alumni z przygotowanym komentarzem, modlitwą powszechną i pieśniami mszalnymi, teraz następuje przedstawienie przez nich swoich propozycji, na które wypowiadają się wszyscy uczestnicy, i ewentualnie proponują swoje sugestie,

— polecenie się Matce Bożej: *Pod Twoją obronę...* (postawa stojąca),

— wezwanie patrona dnia (w soboty, w które nie wypada żadnego świętego: *Niepokalane Serce Maryi* — *módl się za nami*) i zakończenie znakiem krzyża św.

Alumni roku VI oprócz tego przygotowują jeszcze zgodnie z tematem danej niedzieli, uwzględniając aktualne potrzeby Seminarium Duchownego, odpowiednią intencję do „preces” w Laudesach i w Nieszporach (podają do sprawdzenia razem z komentarzem do „wigilii niedzielnej”).

Oprócz tego, jako przygotowanie do niedzieli, ma miejsce instrukcja dla tych, którzy w niedzielę będą spełniali odpowiednie funkcje w zgromadzeniu eucharystycznym, a także ćwiczenie pieśni mszalnych dla wszystkich seminarzystów.

## 2. Rok liturgiczny.

a) Na pierwszym miejscu należy postawić świętowanie Paschy, Pięćdziesięciodniowego okresu paschalnego z punktem kulminacyjnym jakim jest Zesłanie Ducha Św., triduum paschalne i czterdziestodniowy okres przygotowania zwany Wielkim Postem.

Wielkanoc wraz z Wigilią alumni przeżywają w swoich rodzinnych parafiach. Przed wyjazdem zostają przygotowani do celebracji Wigilii i procesji rezurekcyjnej, a słuchacze roku V przygotowują na te dwa dni komentarz mszalny i modlitwę powszechną, które po sprawdzeniu przeprowadzają w swoich rodzinnych parafiach.

W okresie Pięćdziesiątnicy paschalnej jedna z niedziel jest niedzielą Dobrego Pasterza. Z tym dniem, tradycyjnie już związane są modlitwy o powołania kapłańskie i zakonne. Diakoni w tę niedzielę i w następną wyjeżdżają do wielu parafii z kazaniem poświęconym powołaniom. W ramach ćwiczeń z liturgiki przygotowują także na te niedziele komentarz, modlitwę powszechną i pieśni mszalne. Oprócz tego mają przygotować i przeprowadzić z młodzieżą Nabożeństwo Słowa Bożego na temat powołania do stanu kapłańskiego i zakonnego.

Przed triduum ćwiczenia z liturgiki obejmują całą społeczność seminarną, a dotyczą modlitwy brzewiarzowej, która wówczas jest uroczyście śpiewana w chórze (wyjaśnianie trudnych tekstów, przyjmowanie odpowiednich postaw), a także Mszy św. Krzyżma św. i Wieczery Pańskiej, Procesji z Najświętszym Sakramentem, Liturgii Męki Pańskiej. Do tego dochodzą ćwiczenia odpowiednich śpiewów związanych z liturgią tych dni. Oprócz ćwiczeń z wszystkimi seminarzystami są jeszcze inne, przeprowadzane z tymi, którzy w tym czasie mają do spełnienia wyznaczone funkcje liturgiczne. I wreszcie nie można pominąć przyżywiania odpowiednich komentarzy czy wezwań do modlitwy powszechnej.

Więcej ćwiczeń od pozostałych okresów roku kościelnego wymaga okres Wielkiego Postu.

Alumni VI roku wyjeżdżają do parafii (po dwóch) i tam głoszą kazania pasyjne i przeprowadzają z ministrantami „Godzinę ministrancką” na temat przeżywania triduum paschalnego. Zwykle oprócz *Gorzkich Żali* jest jeszcze w parafiach Msza św. popołudniowa, dlatego na ten wyjazd przygotowują sobie ponad to komentarz liturgiczny i Modlitwę powszechną.

Rok V przygotowuje tematyczne nabożeństwa pokutne (tematy: grzech, pokuta, nawrócenie, post, jałmużna, modlitwa, chrzest); przygotowują wszyscy, z czego siedem najbardziej odpowiednich wybiera się do przeprowadzenia w Seminarium.

Rozważania przy poszczególnych stacjach Drogi Krzyżowej (na wyznaczony temat) przygotowują i następnie prowadzą kolejne poszczególne roczniki społeczności seminarniej (od VI do I roku). Alumni otrzymują do opracowania jedną stację, tak że tę samą stację opracowuje kilku z nich, z czego wybiera się najlepszą do przeprowadzenia na wspólnej drodze krzyżowej. W Wielkim Poście ma jeszcze miejsce wspomniane już wyżej przygotowanie do święceń diakonatu i do przyjęcia posługi lektora oraz akolity.

b) W roku kościelnym, drugą grupę stanowi zespół świąt Bożego Narodzenia i Epifanii. Najpierw alumni przygotowywani są do przeżywania Adwentu: otrzymują naświetlenie historyczne, a sami relacjonują o zwyczajach adwentowych i wspólnie dochodzą do teologicznego sensu adwentu.

Podobnie, przed wyjazdem na Święta Bożego Narodzenia do swoich parafii rodzinnych, klerycy są przygotowywani do poprawnego i pogłębionego uczestnictwa w Najświętszej Ofierze i w obrzędach z tym okresem związanych (poświęcenie owsa, wina, kredy i kadzidła), a także do poprawnego spojrzenia na różne zwyczaje wówczas występujące (choinka, wieczerza wigilijna, jasełka, szopka, kolędy).

Wszyscy też otrzymują pewne zadania do wykonania:

— alumni roku I mają jako zadanie opisać cały dzień wigilijny w swoim rodzinnym domu (bardzo dokładnie wieczerzę wigilijną) obecnie oraz przedstawić obraz tego dnia według relacji najstarszego członka rodziny,

— drugi rocznik zbiera relacje o dniu wigilijnym od najstarszych parafian,

— tekst jasełek odgrywanych w parafii lub w dekanacie dostarczają klerycy roku III,

— alumni IV roku są odpowiedzialni za przygotowywanie „tygodnia liturgicznego” w Seminarium, dlatego chyba z zainteresowaniem przeglądają archiwalne księgi parafialne, by odnaleźć w nich stare porządki nabożeństwa w niedziele i w dni powszednie, a także wzmianki o świętowaniu Bożego Narodzenia.

— rok V przygotowuje i przeprowadza komentarze i modlitwy powszechne w dniu Bożego Narodzenia, św. Szczepana i Objawienia Pańskiego,

— wreszcie alumni z VI roku organizują po jednym spotkaniu z ministrantami i lektorami na temat Bożego Narodzenia i zwyczajów związanych z tym okresem (ze spotkań tych przedkładają na piśmie sprawozdanie).

c) Odnośnie pozostałych świąt Pańskich: Chrzest Pański, Ofiarowanie Pańskie, Trójcy Przenajświętszej, Najśw. Ciała i Krwi Chrystusa, Najśw. Serca P. Jezusa, Przemienienie Pańskie, Jezusa Chr. Króla Wszechświata, klerycy na ćwiczeniach liturgicznych otrzymują dane historyczne i krótką treść teologiczną. Tylko przed Ofiarowaniem Pańskim, Bożym Ciałem i świętem Chrystusa Króla jest dodatkowo ćwiczenie strony obrzędowej.

d) Każdy alumn w Seminarium powinien znaleźć odpowiednie warunki do rozwoju u siebie kultu Matki Bożej, Matki Kościoła i szczególnej Matki kapłana. Idąc z rokiem kościelnym, na bieżąco zapoznają się alumni z wszystkimi uroczystościami, świętami i wspomnieniami NMP. Klerycy z roku V piszą krótką notkę historyczną na temat danego święta, rocznik IV opracowuje komentarze, a II modlitwy powszechne.

Ćwiczenia dotyczące Różańca obejmują alumnów roku I, II i VI. Dwa pierwsze lata piszą wprowadzenia do tajemnic różańcowych, a rok VI opracowuje „rozważania” na zmianę tajemnic różańcowych. Ćwiczenia mają jeszcze przybliżyć znajomość wszystkich sanktuariów maryjnych diecezjalnych (diecezja przemyska ma ich 15) i najważniejszych krajowych z Jasną Górą na czele. Z kolei każdy uczestnik wybiera sobie do opracowania jedno sanktuarium i jeszcze dodatkowo z księgi pamiątkowej tego sanktuarium odpisuje pierwsze i ostat-

nie nadzwyczajne wydarzenie zdziałane za wstawiennictwem Matki Bożej.

Innym zadaniem do wykonania będzie odpisanie z najstarszych modlitewników, kilka nieznanych modlitw do Matki Najświętszej. I jeszcze zadanie do pamięciowego opanowania: wyuczenie się Litanii Loretਾਂskiej, *Pod Twoją obronę, Anioł Pański* i każdego roku po kilka pieśni maryjnych.

Natomiast na wakacjach alumni III roku mają sfotografować i opisać wszystkie kapliczki maryjne w swojej parafii (ewentualny remont, w uzgodnieniu z proboszczem).

e) Kult Męczenników i Świętych. W ramach ćwiczeń alumni stopniowo poznają postacie świętych, umieszczone w kalendarzu Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce. Jako wypracowanie rocznik III pisze dla poszczególnych świętych modlitwę powszechną, IV komentarz, a V opracowanie według pewnego schematu: dane biograficzne, charakterystyczna cecha świętego i o ile ma własne czytania, to należy uzasadnić, dlaczego takie właśnie czytania mu przydzielono. Zadanie na wakacje polega na spisaniu wszelkich objawów kultu świętego patrona czczonego w rodzinnej parafii. A na ćwiczenia w ciągu roku akademickiego pozostało jeszcze prześledzenie kultu świętych w modlitewnikach, a także czytanie dzieł napisanych przez niektórych świętych.

f) Nie można na ćwiczeniach z liturgiki pominąć świętych, błogosławionych czy nawet ludzi świętobliwych związanych z diecezją (por. Instrukcja 1979, nr 32). Klerycy zapoznają się z ich życiorysami, z modelem świętości, jaki prezentują, ze śladami kultu w diecezji, z dziełami, jakie wyszły spod ich rąk. Oprócz tego, podobnie jak w przypadku innych świętych, przygotowują odpowiednie teksty do Mszy św. (komentarz, modlitwa powszechna, pieśni) o diecezjalnych patronach.

3. Poważne miejsce w uświęceniu dnia zajmuje modlitwa brewiarzowa. Dlatego też Instrukcja z 1979 r. domaga się dla brewiarza w Seminarium miejsca wyjątkowego (nr 28). W związku z tym także ćwiczenia liturgiczne z Liturgii Godzin muszą mieć szeroki zakres.

Alumnom I roku dając brewiarz do ręki należy wytłumaczyć, że otrzymują trudny, ale będący niewyczerpanym źródłem pobożności, modlitewnik. Z kolei następuje ogólne zapoznanie z brewiarzem, a następnie ze strukturą poszczególnych godzin. Praktycznie należy ukazać stosunek brewiarza do Pisma św. — odszukujemy psalmy, czytania, niektóre antyfony poszczególnych godzin brewiarzowych w księdze Pisma św.; w ten sposób alumni rozumieją, że modląc się przy pomocy brewiarza, modlą się Pismem św. Dalej, na podstawie kilkunastu psalmów (łatwiejszych), odkrywamy w każdym z nich to,



co jest charakterystyczne dla modlitwy: uwielbienie Boga, dziękczynienie, prośbę, przeproszenie, itp. Na zadanie każdy alumn otrzymuje jeden psalm i na podstawie jego treści ma mu nadać tytuł, żeby było wiadomo, w jakiej sytuacji życiowej można się tym psalmem modlić, np. w czasie smutku, radości, nieszczęścia, gdy chcemy za coś dziękować, przepraszać, prosić, itd. Uwieńczeniem tych wypracowań jest sporządzenie tematycznego wykazu psalmów, np. w ogólnym temacie: „prośby” znajdują się psalmy zawierające prośby konkretne: o życie, o zdrowie, o zbawienie, itd. Każdy z uczestników ćwiczeń odpisuje sobie ten tematyczny wykaz psalmów, by później mógł wypowiedzieć przed Bogiem różne swe uczucia przy pomocy odpowiednich psalmów.

Na II roku alumni zapoznają się dokładnie z najważniejszymi godzinami brewiarzowymi, z Laudesami i Nieszporami. Poznają wszystkie elementy każdej z tych godzin: psalmy, hymny, krótkie czytania biblijne, antyfony, responsoria, modlitwy. Oprócz tego mają do pamięciowego opanowania *Benedictus* i *Magnificat*, tak w języku polskim, jak i łacińskim.

Rocznik III szczegółowo poznaje dalsze godziny brewiarzowe: Godziny apostołskie (tertia, sexta, nona), Godzinę czytań i Modlitwę przed spoczynkiem. I jeszcze opanowują na pamięć Kompletę z niedzieli I tygodnia.

Dla roku IV przewidziane jest na ćwiczeniach liturgicznych zaznajomienie z historią brewiarza i czytanie tekstów źródłowych.

Dwa ostatnie lata (V i VI) piszą wypracowania na temat psalmów brewiarzowych (tytuł, treść, w jaki sposób jest modlitwą chrześcijańską) i drugiej lekcji (wziętej z Ojców Kościoła oraz pisarzy kościelnych) Godziny czytań, a do wyuczenia na pamięć mają *Te Deum*.

„Celebratio liturgica in seminario exemplaris esse debet” — tak postuluje Instrukcja z 1979 r. (nr 16). Postulat ten jest możliwy do zrealizowania od strony alumnów, ale tylko wtedy, jeżeli ćwiczenia praktyczne z liturgiki znajdują swoje właściwe miejsce, jeżeli nie będą spychane na czas rekreacji, godziny zastępstw, względnie czytanie duchowne. Dotychczasowe *Ratio studiorum* przewiduje dla każdego roku po jednej godzinie z liturgiki, na której z największym pośpiechem można jedynie wyłożyć materiał teoretyczny; na ćwiczenia czasu nie przewidziano. Pilną potrzebą zatem jest wprowadzenie w normalną siatkę wykładów godziny ćwiczeń dla każdego roku.

Konieczność wzorcowego sprawowania liturgii w Seminarium stawia wielkie wymagania także przewodniczącemu liturgii — kapłanowi spełniającemu główną funkcję w zgromadzeniu liturgicznym. Musi on zrezygnować ze swoich nawyków, niewłaściwych gestów, z narzucania wszystkim swojego stylu pobożności, bo nie sprawuje swojej prywatnej liturgii, ale liturgię Kościoła, a ta winna być odprawiana według norm ustalonych przez Kościół.

Jeżeli celebrowanie liturgii w Seminarium ma być wzorcowe, to wzorcowo musi być także urządzone wnętrze, a szczególnie prezbiterium w kaplicy seminaryjnej. Nawet najlepszy teoretyczny wykład na ten temat niczego nie da, jeżeli alumn na co dzień będzie nasiąkał inną rzeczywistością.

Tak wielkie jest zapotrzebowanie na kapłanów mistagogów, kapłanów żyjących liturgią i wprowadzających swoich parafian w prawdziwe życie liturgiczne, dlatego też Seminarium Duchowne musi zrobić wszystko, żeby takich właśnie kapłanów dawało Ludowi Bożemu na pasterzy.

Przemysł

KS. WŁADYSŁAW GŁOWA

Ks. Jan Miazek

## TEKSTY LITURGICZNE JAKO ŹRÓDŁO MEDYTACJI

### 1. POTRZEBA MEDYTACJI W ŻYCIU DUCHOWYM

Medytacja w naszym rozumieniu słowa pojawia się w Kościele wraz z ruchem odnowy z końca XIV wieku nazywanym *devotio moderna*, przyjmuje się powszechnie i wchodzi na stałe do duchowości chrześcijańskiej<sup>1</sup>. Przez wieki należy do podstawowych praktyk zalecanych tym, którzy pragną prowadzić głębsze życie duchowe i zmierzać do pełni doskonałości. Dziś, w czasach powrotu do życia liturgią każdego dnia i wobec powstających różnych ruchów modlitewnych, można odnieść wrażenie, że medytacja schodzi na dalszy plan, a nawet ulega zapomnieniu.

Lektura dokumentów kościelnych wskazuje, że Kościół nadal rozumie potrzebę rozmyślenia i to zarówno w życiu alumnów Seminarium, jak również w życiu kapłanów. Alumni mają objawione słowo Boże coraz lepiej rozumieć i osiąść je przez rozmyślanie, uczą się szukać Chrystusa w wiernym rozważaniu słowa Bożego, a z codziennego czytania i rozważania treści Ksiąg Świętych mają czerpać pokarm<sup>2</sup>. Podobnie kapłani „w różny sposób, szczególnie przez wypróbowaną modlitwę myślną i inne formy modlitw... szukają i usilnie upraszają u Boga... ducha uwielbienia”. Dalej zaś czytamy: „Wiedza zaś szafara świętego winna być święta. Przed wszystkim więc czerpie się ją z czytania i rozważania Pisma św”<sup>3</sup>.

Widząc niebezpieczeństwo odejścia od medytacji instrukcja Kongregacji dla Seminarium i Uniwersytetów powie wyraźnie: „jednak nie powinno mieć miejsca to, by życie liturgiczne spowodowało lekceważenie wewnętrznego rozmyślenia lub stało mu na przeszkodzie, owszem, niech je pobudza i karmi tekstami Pisma św. i formularzami liturgicznymi. To powinno być

<sup>1</sup> Na temat stosunku *devotio moderna* do liturgii por. S. Marsilli, *Liturgia e devozioni: tra storia e teologia*, „Rivista Liturgica” 2 (1976) 175–183.

<sup>2</sup> Soborowy Dekret o formacji kapłanów *Optatum totius* nn. 4, 8, 16.

<sup>3</sup> Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* nn. 18–19.